

Gülce TARHAN ÇELEBİ

Öğr. Gör. Dr. | Lect. Dr.

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Ankara-TÜRKİYE

Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and
Public Administration, Ankara-TURKEY

ORCID: 0000-0003-1703-1084

gulcetarhan@hacettepe.edu.tr

Öze Dönüş Olarak Batılılaşma: Halikarnas Balıkçısı'nın Tarih Anlatısı

Öz

Modernleşme, Batı dışı toplumlarda Batı'ya ait kültürel değerlerin de benimsenmesini içerebildiği için sancılı bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Modernleşmek için gereken Batılı toplumların örnek alınması, ulusal kimliğin kaybedilmesi tehlikesine yol açar. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için kullanılan yöntemlerden birisi Batı kültürünü ve ulusal kültürü uyumlaştırabilecek bir tarih anlatısı inşa etmektir. Bu makalenin ana teması, Halikarnas Balıkçısı'nın bu amaca ulaşmak için geliştirdiği tarih anlatısının ve bu anlatıya içkin olan çelişkilerin kuramsal bir çerçevede incelenmesidir. Türk Hümanizması olarak da bilinen Mavi Anadoluçuluk akımının kurucularından olan Balıkçı, "Bütüncül Batılılaşma" yaklaşımını savunur ve tarih anlatısını da buna uygun olarak kurar. Balıkçı'nın tarih anlatısında birbiriyle iç içe geçmiş iki boyut vardır: evrensel tarih ve milli tarih. Evrensel tarih anlatısı Batılıların uygarlık tarihindeki ayrıcalığı fikrini reddeder ve Batı kültürüne atfedebilen değerlerin aslında farklı kültürlerin etkileşimiyle ortaya çıktığını savunur. Bu nedenle daha kozmopolit ve içerici bir tarih yorumu sunar. Milli tarih anlatısı ise, evrensel anlatıyla çelişme pahasına, evrensel değerlerin Anadolu'da ortaya çıktığını savunur. Bu nedenle Anadolu'yu merkeze alır ve Anadolu uygarlığının gerçek varisi olarak gördüğü Türk milletini yüceltir. Bu yüzden milli tarih anlatısı milliyetçi ve hatta hatta yer yer şovenist bir yaklaşımın izlerini taşır. Tezatlıklarına rağmen bu iki anlatı, Balıkçı'nın eserlerinde yan yana var olur. Balıkçı'nın eserlerinde gözlemlenen bu çelişkili yapı Batı dışı toplumdaki milliyetçilik ve Batılılaşma arasındaki ilişkiye odaklanan Plamenatz'ın ortaya koyduğu kuramsal çerçeveden yararlanarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Halikarnas Balıkçısı, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Batılılaşma, Mavi Anadoluçuluk, Milliyetçilik

Westernization as a Return to the Authentic Self: The Historical Narrative of the Fisherman of Halicarnassus

Abstract

In non-Western countries, modernization has been a complicated process as it involves the adoption of cultural values of Western civilization. The necessity of imitating Western societies leads to the threat of losing one's own national identity. One of the methods for overcoming this threat is creating a new historical narrative that reconciles national culture with Western culture. The objective of this article is to analyze the historical narrative of the "Fisherman of Halicarnassus" and theoretically evaluate its inherent contradictions. The Fisherman, a founding figure of Turkish Humanism -known as Blue Anatolianism, supports a holistic understanding of modernization and constructs a historical narrative accordingly. Fisherman's historical narrative involves two interrelated dimensions: universal and national. The universal narrative rejects the peculiarity of the West in history and argues that universal values attributed to Western culture indeed emerged as a result of the interaction of various cultures. His national narrative, on the other hand, focuses on Anatolia as the homeland of these universal values and glorifies Turks as the true successors of Anatolian Culture. Thus, it is marked by nationalistic and occasionally chauvinistic tones. Despite these contradictions, these two narratives exist side by side. The contradictory structure of Fisherman's writings is analyzed within a theoretical framework of Plamenatz focusing on the relationship between nationalism and modernization in the East.

Keywords: The Fisherman of Halicarnassus, Cevat Şakir Kabaağaçlı, Westernization, Blue Anatolianism, Nationalism.

Giriş

Halikarnas Balıkçısı adı ile tanınan Cevat Şakir Kabaağaçlı Türk edebiyatının en üretken roman ve deneme yazarlarından biridir. Aynı zamanda Azra Erhat ve Selahattin Eyüboğlu ile Türk Hümanizması olarak da anılan Mavi Anadoluçuluk Akımı'nın kurucularındandır. Halikarnas Balıkçısı, edebî yapıtlarında kullandığı yalın anlatımı ve öne çıkardığı insancıl öğeler sayesinde bu akımın edebiyat alanında en çok okunan temsilcisi olarak ortaya çıkar. Balıkçı'nın romanları ve öyküleri Ege kıyılarında geçer, genellikle kahramanlar sıradan halkın arasından seçilirler. Ege'nin doğal güzellikleri, tarihi mirası, halkın hoşgörüsü ve dürüstlüğü sık sık tekrarlanan temalardır. Denemelerinde incelenen konular da roman ve öyküleri ile paralellik gösterir. Burada da vurgu Anadolu ve özellikle Ege üzerindedir. Balıkçı'ya göre Ege ile özdeşleştirilen Anadolu tarihinin dikkatle incelenmesi medeniyetin beşiğinin Anadolu ve bu medeniyetin asıl sahibinin ise Türkler olduğunu gösterecektir. Balıkçı Anadolu'nun bu özelliklerinin ortaya konulmasını bir misyon olarak benimsemiştir. Bu misyonun altında yatan temel neden ise ileride daha detaylı tartışılacağı üzere Batılılaşmayı bir öze dönüş projesi olarak kurmaktır. Bu misyonu gerçekleştirebilmek ise ancak yeni bir tarih anlatısı ile mümkündür. O yüzden Balıkçı romanlarında, öykülerinde ve denemelerinde sık sık kendini tekrar eden bir tarih anlatısı oluşturur.

Balıkçı'nın tarih anlatısının birbiri ile iç içe geçen iki ayrı boyutu vardır; evrensel ve milli tarih anlatısı. Evrensel tarih anlatısı ilerlemeyi, hoşgörüyü, akılcılığı temel alan ve bütün insanlığın ortak bir mirası olarak görülen bir evrensel kültür üzerinde dururken, millî tarih anlatısı kültürün ve medeniyetin ana yurdu olarak Anadolu'yu ve bu kültürün asıl mirasçısı olarak da Türkleri merkeze alan ve Türklüğü yücelten bir yaklaşıma sahiptir. Bu iki tarih anlatısı bu nedenle birbirleriyle çelişir ama gene de Balıkçı'nın eserlerinde iç içe var olmaya devam der. Balıkçı bir yandan evrenselliğe, bütün insanlığın ortak mirasına vurgu yaparak evrensel (Batı) kültürünün tümüyle benimsenmesi gerektiğini tavsiye ederken diğer yandan Türklerin rolünü yücelterek Batılı aktörleri ve Batı tarihini önemsizleştirmekte ve hatta yer yer düşmanlaştırmaktadır. Bu nedenle Balıkçı'nın geliştirdiği evrensel ve hümanist söylem sık sık milliyetçi ve hatta yer yer şovenist ve zenofobik olarak adlandırılabilir ifadelerle kesintiye uğrar. Balıkçı'nın eserlerinde ortaya çıkan bu çelişkili yapıya daha önce de değinilse de bu çelişkiyi açıklayacak güçlü bir kuramsal çerçeve sunulmamıştır¹. Bu yazı Balıkçı'nın eserlerini böyle bir kuramsal çerçeve içerisinde inceleyerek literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu yazıda Balıkçı'nın tarih anlatısı böyle bir kuramsal çerçeveden yola çıkarak derinlemesine analiz edilecektir. İlk kısımda bu kuramsal çerçeve ortaya konulacaktır. Bu kısımda Balıkçı'nın tarih anlatısının aslında Batı dışı toplumlardaki modernleşme sorununa verilen bir cevap olduğu gösterilecektir. Ayrıca bu çelişkilerin sadece Balıkçı'ya veya Türkiye'deki bütüncül Batılılaşma yaklaşımına özgü bir problem olmadığı Plamenatz'ın (1976) kuramsal çerçevesinden yola çıkılarak açıklanacaktır. Kuramsal çerçevenin ortaya konmasından sonra Balıkçı'nın tarih anlatısı ağırlıklı olarak deneme türünde yazdığı kitaplarla dayanılarak incelenecektir. Balıkçı'nın tarih anlatısının temelinde yatan Batılılaşmanın bir öze-dönüş olarak sunulma çabasıdır. Bu yüzden Balıkçı'nın tarih anlatısının incelenmesi Balıkçı'nın Batılılaşmaya dair görüşlerinin incelenmesidir. Bu görüşler üç ana fikir etrafında tartışılacaktır. Bunlardan ilki Batı kültürünün evrensel olduğu ve Batıların iddia ettiği gibi sadece Avrupalılara ait olmadığı fikridir. Halikarnas Balıkçısı'na göre Batı'ya atfedilen hoşgörü, akılcılık, demokrasi ve ilerleme gibi değerler aslında tek bir kültürün ürünü değil, bütün insanlığın ortak mirasıdır. İkincisi ise evrensel olan bu kültürün Anadolu'da ortaya çıktığı düşüncesidir. Balıkçı'ya göre bunun altında yatan temel neden evrensel kültürün ancak Anadolu gibi farklı medeniyetleri kavuşturan bir kara parçasında doğabilmesidir.

¹ Bu çelişkiye değinen eserler için bakınız (Akyıldız & Karacasu, 1999; Belge, 2006; Karacasu, 2009; Yazıcı, 2011). Akyıldız & Karacasu (1999) ve Karacasu (2009), Mavi Anadoluçuluk bağlamında Chatterjee'ye değinse de derinlikli bir kuramsal bir çerçeve sunmamıştır.

Üçüncüsü ise Türklerin Anadolu'daki medeniyetlerin taşıyıcısı ve Batı'nın bugünkü medeniyetinin gerçek sahibi olduğu düşüncesidir. Türkler, Anadolu'ya sonradan gelmiş olsa bile Anadolu kültürünü sadece benimsemekle kalmamış onunla bütünleşmiş ve bu kültürün gerçek varisleri haline gelmiştir. Makalenin sonuç kısmında ise Balıkçı'nın eserlerinde tutarsızlık olarak görülen çelişkilerin aslında Balıkçı'nın tarih anlatısına içkin olduğu gösterilecektir.

Batılılaşmanın Çelişkisini Açıklamak

Balıkçı'nın tarih anlatısı aslında Batılılaşma projesinin bir uzantısıdır. O yüzden bu anlatıda bulunan çelişkiler veya tutarsızlıklar ancak Batılılaşmayı odağa alan bir kuramsal çerçeve içerisinde incelenebilir. Böyle bir çerçeve içerisinde bakıldığında Balıkçı'nın eserlerinde görülen bu çelişkili yapının ne Balıkçı'ya ne de sadece Türk modernleşmesine has bir olgu olmadığı görülür. Bu bağlamda Batı ve Doğu toplumlarında farklı milliyetçilik biçimlerini inceleyen Plamenatz'ın (1976) kuramı ve ondan esinlenen Chatterjee'nin (1996) kolonyal toplumlardaki milliyetçilik çalışması Halikarnas Balıkçısı'nın tarih anlatısına içkin olan çelişkileri açıklamak için gerekli kuramsal çerçeveyi sağlayacaktır. Plamenatz milliyetçiliği kültürel ve ulusal kimliğin tehdit altında hissedildiği durumlarda bu kimliği koruma isteği veya bu kimliğin eksik veya yetersiz görüldüğü durumlarda bu kimliği dönüştürme ve kurma arzusu olarak tanımlar (1976, s. 23). Modernleşme süreci ötekine ait değerlerin benimsenmesini içerdiği için modernleşme ve milliyetçilik tartışmaları iç içe ilerler. Modernleşmenin dayattığı evrensel ilerleme standardının kabulü, bu standardı henüz yakalayamayan toplumlarda bir geride kalmışlık duygusunu yaratır. Bu geride kalmışlık duygusu Batı ve Doğu toplumlarında kendini farklı biçimlerde ifade eder. Batılı toplumlarda geride kalmışlık duygusu ve arayı kapatma arzusu ne kadar baskın olursa olsun, buna eşlik eden kültürel yönden eksiklik duygusu yoktur, çünkü arayı kapatmak için zorunlu olan kültürel donanım zaten hâlihazırda mevcuttur (Plamenatz, 1976, s. 33). Avrupa dışı toplumlarda ise bu süreç daha sorunlu olmuştur. Doğu milliyetçilikleri geride kalmışlığın yanı sıra gerekli kültürel donanıma sahip olamadıkları duygusunu yaşarlar. Bu nedenle "kendilerini kültürel olarak yeniden donatmak ve dönüştürmek zorunda kalmışlardır" (Plamenatz, 1976, s. 30). Bu durum çelişkili bir sürecin doğmasına yol açar.

Batı dışı toplumlarda modernleşmenin temel meselesi bu kültürel yeniden dönüşümün nasıl gerçekleştirileceği ile alakalıdır. Batılılaşma ve onun ortaya çıkardığı bu kültürel dönüşüm "hem bir kabul edişi (...) hem de reddedişi içerir" (Plamenatz, 1976, s. 34). Kabul edilen Batı'nın taklit edilmesinin zorunluluğudur; evrensel standartları yakalayabilmek için ötekine ait değerler benimsenmelidir. Bu, ötekinin model alınması ve taklit edilmesi anlamına gelir. Fakat modernleşme basit bir taklitçilikten daha fazlasını içermelidir. Zira, basit bir taklitçilik ulusun farklı kimliğinin yitirilmesine yol açacaktır. Bu yüzden bu toplumlarda Batılılaşma Batı'dan farklı olduğunun ifade edilmesini de içermek zorundadır. Batılılaşma "Batılı, Avrupalı, Fransız ya da İngiliz -gibi- olmayı isterken, kendisini her ne olarak kuruyorsa, o olarak kalmayı vaat eden bir başkalık talebidir" (Çiğdem, 2002, s. 69). Bu da ancak Plamenatz'ın bahsettiği iki tür reddedişle mümkün olabilir: ötekinin (Batı'nın) reddedilmesi ve ilerleme için engel teşkil ettiği düşünülen ama gene de (millî) kimliğin unsurları olarak kabul edilen atadan kalma yöntemlerin reddi (1976, s. 34). Millî kimlik veya bağımsızlık için tehdit olarak görülen Batı bir yandan ilerlemek için taklit edilmekte bir yandan millî kimliğin korunması arzusuyla reddedilmektedir. Plamenatz, bu nedenle Batı dışı toplumlarda milliyetçiliğin hem taklitçi hem de taklit ettiği modele karşı düşmanca olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra bu toplumlarda modernleşmeyle birlikte gelen kültürel dönüşüm ilerlemeye engel oluşturduğu düşünülen kimi geleneksel değerleri reddederken ilerlemeyle uyumlu yeni bir millî kimlik tanımlı yapmaya girişir. Bu tamamıyla kendi kültürel değerlerden bir kopmaya işaret etmez (Plamenatz 1976, s.s. 34-35). Dolayısıyla amaçlanan "ilerlemenin gereklerine uydurulmuş ama aynı zamanda kendi farklılığını da koruyan bir ulusal

kültürün yeniden canlandırılması(dır)” (Chatterjee, 1996, s. 15). Bu da ancak milli kültürün ve tarihin ulaşılmak istenen amaca uygun bir şekilde (yeniden) yorumlanması ile mümkün olacaktır.

Türkiye'deki Batılılaşma ve milliyetçilik tartışmalarına baktığımızda bu kuramsal çerçeve Türkiye örneğine de uygulanabilir. I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan ve ulus-devlet inşa süreci içerisinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti iki önemli sorunla karşı karşıya olduğunu görürüz; Türklüğe dayalı bir ulusal kimlik oluşturmak ve tarihsel geri kalmışlığı aşmak için modernleşmek. Bu sorun şu şekilde de formüle edilebilir: Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen geleneksel bağlardan kurtulmak ve “muasır medeniyetler” seviyesine ulaşmak. “Muasır medeniyetler” tabiriyle işaret edilen ise Batı'dır. Bu yüzden modernleşme kendisini hem Batı'yı yakalama, hem de Batılılaşma isteği olarak ortaya koyar. Batılılaşma ve modernleşme kavramlarının dilimizde sık sık birbirinin yerine kullanılması da buradan gelmektedir. Fakat Batılılaşma kavramında modernleşmeden farklı olarak “bir kimlik değişmesi ve öz yitirmesi söz konusudur” (Tekeli, 2002, s. 33). Batılılaşmak, daha üstün veya ileride olduğu kabul edilen ötekine ait olan değerlerin kabulüdür. Değerlerin değişimi beraberinde kimlik bunalımını da getirmiştir. İlerlemek için duyulan özlem ve Batılı değerlere karşı kendi kimliğini koruma arzusu tıpkı diğer Batı-dışı toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de modernleşmenin çelişkili bir süreç olmasına yol açmıştır.

Türk siyasal düşüncesinde Batılılaşma üzerine dönen tartışmalar genelde bu çelişkinin etkisiyle şekillenmiştir. Bu çerçevede Batılılaşma üzerine iki ayrı görüş oluşmuştur; Kısmi Batıcılık ve Bütüncül Batıcılık. Her iki Batılılaşma modeli de Batı'nın model alınmasını, yani Plamenatz'ın (1976) deyişiyle Batı'nın kabul edilmesi/benimsenmesi anlamında taklitçiliği içerir. İkisini birbirinden ayıran temel fark ise neyin model alınacağı veya taklit edileceği üzerinedir. Kısmi Batıcılar Batı'nın tamamen benimsenmesine karşı çıkar ve sadece tekniğinin benimsenebileceğini savunur (Tunaya, 1960, s. 174). Bu görüşün en önemli temsilcilerinden biri olan Ziya Gökalp'e (2010) göre Batı'dan alınması gereken evrensel olan bilim ve tekniktir. Kültürel değerler bir milletin kendi harsına özgüdür ve bunların dışarıdan alınması, yapay bir şekilde oluşturulması düşünülemez. Temel unsurlarını bilim ve tekniğin oluşturduğu medeniyet ise -harsın aksine- evrenselidir ve sonradan kabul edilebilir. Modernleşmek için yapılması gereken Türk harsının korunması fakat Doğu Medeniyetinden çıkarak Batı Medeniyetine girilmesidir. Hars ve medeniyet arasında yapılan bu ayrım bir yandan milli kimliğin yitirilmesi korkusuna bir çözüm sunarken, diğer yandan Batı'ya karşı hissedilen geri kalmışlık duygusuyla da baş etmeyi kolaylaştırır. Bilim ve teknik alanında Batı'nın üstünlüğü kabul edilir, fakat yozlaşmış bir kültüre sahip olduğu söylenir. Türk kültürü ise her anlamda Batı'ya üstündür. Bu açıdan Kısmi Batılılaşmacılara göre, Batılılaşma millî kültürün korunması için Batı'nın reddini içerir. Burada Batı'nın reddi, Batı'nın kültürel üstünlüğünün reddidir. Kısmi Batılılaşmacıların tersine Bütüncül Batıcılık anlayışını savunanlar, Batı'ya yetişebilmek için bilim ve tekniğin yanı sıra kültürünün de sahiplenilmesi gerektiğini söylerler. Onlara göre Batı medeniyeti parçalanamaz ve “bütünlüğü içinde ele alınabilir” (Tunaya, 1960, s. 151). Batı'nın akılcılığı, bilimselliği, eşitlik ve özgürlük ideali, insan hakları ve demokrasi anlayışı Batı medeniyetinin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu kültürel değerler de sonuna kadar içselleştirilmelidir. Bütünsel Batıcılık fikri, kültürel öğelerin de benimsenmesini içerdiği için taklitçilik suçlamasına daha açıktır. Önerdikleri modelin milli kimliğin yitimine yol açabileceği daha aşıkardır. Bu nedenle bütünsel Batıcılık fikrini savunanların yaşadığı açmaz daha derindir. Tam da bu noktada Plamenatz'ın açıkladığı reddetme hem bu tehdidi bertaraf etmek için hem de ilerlemeye uygun bir millî kimlik oluşturmak için devreye girer. Farklı Batılılaşma anlayışları bu reddedişi başka şekillerde kurarlar.

Halikarnas Balıkçısı, Bütüncül Batıcılık anlayışının önemli bir temsilcisidir. Mavi Anadolu Akımı'nın diğer üyeleri gibi modernleşmenin sadece bilimin ve tekniğin benimsenmesi ile değil, kültürel değerlerin de kabullenilmesiyle mümkün olacağını savunur. Aynı zamanda kültürel dönüşüm anlayışının getirdiği taklitçilik suçlamasını ve Batı'ya karşı hissedilebilecek olan aşağılık kompleksini aşabilmek için de iki temel mekanizma kullanır. Bu mekanizmalar, Plamenatz'ın

makalesinde tanımladığı iki tür reddetme ile paralellik gösterir: ötekinin -Batı'nın- reddedilmesi ve milli kültüre ait ama ilerlemeye engel olduğu düşünülen geleneksel öğelerin reddi (1976, s. 34). Halikarnas Balıkçısı'nda Batı'nın reddi kısmi Batıcılık anlayışındakinden farklıdır. Balıkçı Batı'ya atfedilen kültürel değerlerin üstünlüğünü yadsımaz ama bunların özünde Batılılara/Avrupalılara ait olmadığını savunur. Üstünlüğü tartışmasız olan akılcılık, bilim, hoşgörü, ilerleme ve demokrasi gibi değerlerin bütün insanlığın evrensel bir mirası olduğunu söyler. Reddedilen Batı'ya atfedilen değerler veya bu değerlerin üstünlüğü değil, bu değerlerin Batılılara ait olduğu fikridir. Evrensel tarih anlatısı da tam da bu noktanın altını çizmektedir. Bu anlatıyla birlikte Avrupalıların tarih sahnesindeki ayrıcalığı reddedilmiş olur. Bu evrensel tarih anlatısı, Avrupalıların üstünlüğü anlayışını yıkarken, bu anlayışın bir uzantısı olarak ortaya çıkan aşağılık kompleksine de bir çözüm sunar. Fakat, bu evrensel anlatı tek başına taklitçilik suçlamasını sonlandırmak için yeterli olmaz. O yüzden üstünlüğü kabul edilen bu değerlerin aslında bizim olduğunun gösterilmesi gerekir. Bu da bir yandan evrensel tarih anlatısının yeniden gözden geçirilmesini, diğer yandan bu amaca uygun bir millî tarih anlatısının kurulmasını ve milli kimliğin bu anlatıya uygun bir şekilde tanımlanmasını gerektirir.

Evrensel tarih anlatısının yeniden gözden geçirilmesi bu kültürün doğuşunda Anadolu'ya özel bir rol atfedilmesine yol açar. Bütün uygarlıkların ürünü olan evrensel kültür, ancak pek çok uygarlığın yan yana var olduğu, kültürlerin iç içe geçebildiği bir kara parçasında, Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Bu kültürün doğduğu coğrafya Avrupalıların iddia ettiğinin aksine Yunanistan değil, Anadolu'dur. Bu yalnızca Batı'nın üstünlüğünün reddedilmesi değildir, aynı zamanda Anadolu'nun üstünlüğünün, ayrıcalığının da savunulmasıdır. Fakat bu da tek başına taklitçilik suçlamasına çözüm olmaz. Çözüm bu değerlerin aslında bize ait olduğunun, bizim bu değerlerin asıl sahibi olduğumuzun gösterilmesini gerektirir. Millî tarih anlatısı tam da bu noktada devreye girer ve milli kimliği Anadolu'luk üzerinden tanımlar. Bu sayede Balıkçı Anadolu'da yaşamış bütün uygarlıklar ile Türkler arasında temelini kültürün oluşturduğu kopmaz bir bağ olduğunu savunur. Bu anlatıda millî tarihin kökenleri Orta Asya'da veya Osmanlı'da değil, Antik Anadolu'da bulunur. Bugün Antik Anadolu kültürünün asıl varisi ise Batılılar değil, Türklerdir. Tarihin doğru okunması millî kültürümüz ile üstünlüğü tartışmasız olan evrensel Batı kültürü arasında gerçekte bir ayrımın olmadığını bize gösterecektir. Batılılaşmak bu yüzden başkasına ait olan değerlerin benimsenmesi değil, bizim öz değerlerimizin yeniden keşfidir².

Batılılaşmanın bir öze-dönüş projesi olarak kurgulanmasına izin veren bu millî tarih anlatısı da tıpkı evrensel tarih anlatısı gibi bir reddetmeyi içerir. Burada reddedilen ise ilerlemeye ket vurduğu düşünülen yakın tarihin, Osmanlı döneminin ve kültürünün kendisidir. Anadolu kültürünün gerçek varisi olmamıza rağmen, bugün bu değerlerden uzak olmamıza yol açan aslında yakın tarihte yaşadığımız gelişmelerdir. Bu nedenle Osmanlı tarihi özümüzden uzaklaştığımız baskıcı bir dönem olarak kurgulanır. Bu da Plamenatz'ın bahsettiği ikinci tür reddetmeye, yani milli kültüre ait ama ilerlemeye engel olduğu düşünülen geleneksel öğelerin reddine denk düşer (1976, s. 34). Balıkçı'nın millî tarih anlatısı, tarihi seçmeci bir şekilde okuyarak ilerlemeye engel görülen Osmanlı dönemini bu anlatının dışında bırakır. Böylelikle hem evrensel kültürün varisi olmamıza rağmen nasıl olup da geri kaldığımız sorusuna bir yanıt bulunur, hem de modernleşmenin, Batılılaşmanın bizim için bir öz yitimi anlamana gelmediği, tam aksine bir öze dönüş olduğu söylenir.

² Bu strateji sadece Balıkçı'ya özgü değildir. Taklitçilik suçlamasıyla karşı karşıya kalan Türk milliyetçiliklerinin zaman zaman kullandığı bir hamledir. Batı'ya atfedilen değerlerin aslında Türklüğe ait olduğunu söylenilerek, Batılılaşma bir öze dönüşçü hamle olarak yorumlanır. Daha fazla bilgi için bkz (Bora, 2003, s. 26).

Evrensel Batı Kültürü ve Batı-Doğu Ayrımının Aşılması

Balıkçı'ya göre uygarlık hiçbir zaman tek bir ulusun malı olamaz, farklı toplulukların bir araya gelmesiyle ortaya çıkar (Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 145–146, 2002a, s. 18). Fakat günümüzde evrensel olan ve insanlığın tümüne ait olan uygarlık, Batılı tarihçilerin çabalarıyla Avrupalılara özgü kabul edilir. Balıkçı Batılı tarihçilerin her türlü uygarlığı ve kültürü İndo-Avrupalı diye andığı Ari ırk ile ilişkilendirdiklerini belirtir ve onları İnsansal değil Batıcıl bir tarih okuması yapmakla suçlar (Halikarnas Balıkçısı, 1986, s. 68, 2002a, s. 60). Bu Batıcıl tarih anlayışına göre, Batı Doğu'dan özsel olarak farklıdır ve günümüzde var olan evrensel kültür Batılılara aittir. Balıkçı ise buna şöyle diyerek karşı çıkar; “Asıl Avrupa kültürünü yapanların bir kere Avrupa dediklerini işittin mi? Onlar İnsandırlar, Avrupa'nın farkında bile değildiler” (Halikarnas Balıkçısı, 1986, s. 101). Batıcıl tarih anlayışının karşısında yer alan insansal tarih anlayışı, tarihe Batılı veya Doğulu demeden “insanoğlunun yaratmış olduğu bir kültürler dizisi” olarak bakar ve uygarlığında ancak böyle bir kültürler dizisi sonucunda ortaya çıktığını görür (Halikarnas Balıkçısı, 1986, s. 68). Aslında Batı'ya atfedilen bu uygarlık, Batılı veya Doğulu demeden bütün insanlığın bir ürünüdür. Burada insan vurgusu Balıkçı için oldukça önemlidir. Balıkçı insanları birbirinden ayıran sınırları, halk ve millet gibi yapay sınıflandırmaları reddetmektedir. Ona göre İnsanın özü Doğu'da da Batı'da da farklılık göstermez (Yalçınkaya, 2004, s. 220). Batı-Doğu ayrımı ise Balıkçı'ya göre Haçlı seferleri sırasında ortaya çıkmış yapay bir ayrımdır. Batılılar ancak bu ayırım yoluyla kendilerini kültürel bir bütün olarak kurabilmişlerdir. Bu ayırım Batının üstünlüğünü ve doğunun geri kalmışlığını vurgular ve böylece Doğulu toplumlarda bir aşağılık duygusunun gelişmesine neden olur (Halikarnas Balıkçısı, 1994, s. 120–121). Bu Batılıların “geri kalmış” Doğulu toplumları sömürmesini meşrulaştıran argümanlardan biri olarak belirir.

Balıkçı Batı'nın emperyalist ve sömürgeci politikalarına işaret ederek, bunların Batı Kültürünün değerleri olarak kabul edilen akılcılık, bilimsellik ve özgürlük, eşitlik, insan hakları idealleri çeliştiğinin altını çizer. Böylelikle hem evrensel olduğunu kabul ettiği Batı uygarlığının değerleri ile Batı'nın tahakküm biçimi arasında bir ayırım yapar, hem de Batılıların bu değerleri yeterince özümsemediğini gösterir. Bu değerlerin Batılılarca özümselememesinin nedeni ise, bu değerlerin asıl sahibinin Batılılar olmamasıdır. Batılılar bu değerlere sonradan sahip olmuştur. Batı bu değerler ışığında birçok icat ve keşifte bulunmuş, bilimin ilerlemesini sağlamıştır sağlamasına da, bunları “yaratma ve yaşatmadan ziyade, statükoyu muhafaza için öldürmekte kullanmaktadır” (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 63). Bu sebeptendir ki kendisine ait olmayan bir ceket gibi bu değerler de Batılılarda eğreti durmuş ve bu değerlere anlamını veren aydınlanma, ilerleme düşüncesi Batılıların elinde körelmiştir.

Balıkçı'ya göre Batı Doğu ayrımı Avrupalı olan ve olmayan ayrımının farklı bir şekilde söylenişidir. Balıkçı ise coğrafi kıtalara göre yapılan böylesi bir ayrımın yapay olduğunu, çünkü coğrafi kıtaların kültürel bir bütünlüğe işaret etmediğini belirtir. Böylesi bir ayrımın yerine Akdeniz'e sahili olan ülkelerin bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğini söyler (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 17). Böylece hem Doğu ile Batı arasındaki ayrımı hem de Türkiye ile Batı arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak bunları Akdeniz adı altında birleştirir. Akdeniz, kıyılarında yaşayan insanlar arasındaki iletişime ve etkileşime hiçbir zaman engel olmamış, tam aksine insanları birbirine kavuşturmuştur (Halikarnas Balıkçısı, 1995, s. 73). Akdeniz bu nedenle çeşitli toplulukların bir araya gelerek oluşturduğu ve içinde çeşitliliği de barındıran kültürel bir bütünlüğe sahiptir. Balıkçı'nın deyişiyle “tümüyle içten, candan bir birliğe sahip olan Akdeniz, sonsuz sınırsız bir çeşitlilik ortaya çıkarır” (Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 29).

Akdeniz'in sahip olduğu bu çeşitlilik oldukça önemlidir, zira evrensel Batı kültürünün köklerinin Akdeniz'de ortaya çıkmasını sağlayan bu çeşitliliktir. Akdeniz'in bu çeşitliliği nasıl olmuştur evrensel uygarlığın doğuşu için gerekli olan aklın serbest kalmasını sağlamıştır?

Uygarlık hep çeşitlerin, soyların, dillerin karışım ve kaynaşımından ileri gelmiştir. Bu karışım asıl Yakınoğuda ve Akdeniz'e -özellikle İzmir ve dolaylarında- giden yollarda olmuştur. Çünkü toplumlari statikliğe ve statükoculuğa bağlayıp apıştıran faktör, gelenek ve göreneklerdir. Ama soyların karışımı, başka başka geleneklerin sivri uçları ve keskin yanlarını sürtüşme sonucu düzeltir ve giderir, us da görenek bağlarından çözülür ve kurtulur (Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 145–146).

Akdeniz uygarlıkların yan yana yer aldığı tek örnek olduğu için Batı uygarlığının evrensel olan değerleri ilk önce Akdeniz'de kök salmıştır.

Altıncı kıta Akdeniz'in eşsiz ve biricik olmasını sağlayan sadece uygarlıkların burada el ele bulunması değildir. Akdeniz'in tabiatı, doğal güzellikleri Dünya üzerinde başka hiçbir yerle karşılaştırılmaz. Akdeniz kıtasında doğal güzelliklerin ana kaynağı toprak değil, denizdir. "Akdeniz denizlerin en mavisi, en berragıdır. Kısaca denizlerin en denizi" olduğu için, kendi güzelliğini ve aydınlığını Akdeniz'e kıyısı olan topraklara ve orada yaşayan insanlara yansıtır (Halikarnas Balıkçısı, 2002c, s. 25). Balıkçı'ya (1998) göre "(b)u topraklar tümüyle insan zeka ve çalışkanlığının anayurdudur. Doğa ve insan birliğinin tamamlandığı tarih süreci, burada yaşanmıştır. Bu Akdenizliler Akdeniz'e öylesine karışmıştır ki; onları düşünmesiniz bile Akdeniz doğasına bakarken, bu Akdenizlileri görmüş olursunuz" (s. 61). Yani Akdeniz sadece belli bir kültürün oluşmasını sağlamaz, bu kültürü taşıyıp kollayacak belli bir insan tipinin doğmasına da yol açar. Akdeniz'in ve Akdenizlilerin bu tasviri Balıkçı'nın düşün yazılarında olduğu gibi öykü ve romanlarında da karşımıza çıkar.³ Akdeniz insanının dürüstlüğü, hoşgörüsü, tok gözlülüğü ve bunların yanı sıra keşfetme arzusu tekrarlayan temalardandır. Bu özellikleri veren ise Akdeniz'in kendisidir. Bu anlamda Balıkçı oldukça duygusal bir şekilde Akdeniz'e bazı özsel değerler atfeder ve bu değerlerin geçmişten bugüne gelen bir sürekliliğinin olduğunu savunur.

Kısaca günümüzde Batı kültürü, evrensel olmasına yol açan bir takım kurucu değerlere sahiptir, bu sebeple Batı kültürünün benimsenmesi bir zorunluluktur. İlk başta görünen Batı uygarlığının üstünlüğünün ve Batılılaşmanın zorunluluğunun kabulüdür. Batı ulaşılması gereken bir model olarak karşımızda durmaktadır. Fakat daha derin bir inceleme bu ilişkinin bu kadar pürüzsüz olmadığını gösterir. Batı uygarlığı, sadece Avrupalılara ait değildir, "doğulu ve batılı çeşitli kaynaklardan gelen etkilerin bir ürünüdür"(Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 198). Batı uygarlığının evrensel olmasını sağlayan kurucu değerler Akdeniz'e aittir. Akdeniz üç anakaranın kendisine kıyısı olan topraklarını içermektedir. Avrupa Akdeniz'in parçalarından sadece birisidir, bir ayrıcalığı yoktur. Sonuçta Balıkçı'nın bütüncül Batılılaşma yaklaşımı bile Plamenatz'in (1976) kuramına paralel bir biçimde Batı'nın reddedilmesini içerir. Burada reddedilen, Batı'nın üstünlüğü ve ayrıcalığıdır. Batılı değerler evrensel değerler olarak tanımlanıp can-ı gönülden benimsenirken, Batı'nın üstünlüğü fikri yadsınır. Bu Batı'ya karşı hissedilen aşağılık kompleksini bir ölçüde köreltir ama Batılılaşmanın bir tür taklitçiliği barındırdığı ve bunun kimlik yitimine yol açabileceği eleştirilerine çözüm olmaz. Bu nedenle bu evrensel tarih anlatısında bir revizyona gidilir ve Batı kültürünün kurucu değerlerinin Akdeniz içerisinde nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı araştırılır. Bu araştırmanın sonucu oldukça nettir: Akdeniz kültürü Anadolu'da, bu topraklarda doğmuştur. Böylelikle Anadolu Akdeniz içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olurken, Türkler de evrensel uygarlık tarihinde önemli bir aktör olarak belirir.

Yunan Mucizesine Karşı Anadolu

Balıkçı'ya göre Akdeniz uygarlığının kökenleri Anadolu'da yatmaktadır. Anadolu M.Ö. X. ve IX. yüzyıllarda aydınlanmaya başlamış ve uygarlığın doğuşuna tanıklık etmiştir. Bu kültürün tam olarak ortaya çıktığı yer ise İyonya'dır. Böyle bir kültür neden ilk olarak Anadolu'da filiz vermiştir? Anadolu üç anakaranın kesişme noktasında olduğu için sürekli göç almış ve farklı

³ Akdeniz ve Akdenizlilik kimliği üzerine daha fazla örnek için bkz (Öztürk, 2021, s. 52–53).

toplulukları (Sümer, Akad, Babil, Asur, Mısır, Etrüsk, Hitit, Minoen Girit, Fenike, Helen, Pers, Latin vs.) bağrında taşımıştır (Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 32). Böylece medeniyetin doğuşu için geçerli olan şartı yani uygarlıkların yan yana yer almasını gerçekleştirmiştir. Bu toplumların birbirine karışması, aklın gelenek bağlarından kurtuluşuna ve Batı kültürünün kurucu değerlerinin ortaya çıkışına yardımcı olmuştur. Bu değerler yüzyıllar sonra Anadolu'dan Yunanistan'a taşınmış ve orada kültürün gelişmesini sağlamıştır (Halikarnas Balıkçısı, 2005, s. 26). Bu sav, Balıkçı'nın eserlerinde "Yunan mucizesi" tezini çürütmek için sık sık dile getirilir.

Yunan Mucizesi tezine göre bilim ve felsefe bugünkü Yunanistan'a tekabül eden eski Hellenistan'da ortaya çıkmış, oradan Anadolu'ya ve Avrupa'ya geçmiş ve Batı kültürünün kökenini oluşturmuştur. Balıkçı'ya göre ise bu, altında dinsel bir bağnazlığın yattığı Batı romantizminin bir ürünüdür (Halikarnas Balıkçısı, 1994, s. 115). Helenlilerin düşünce yapısının Hıristiyanlıkla uyumlu olması, Hıristiyan olan Avrupalıların kendilerini Helenlilerle yakın görmelerine yol açmıştır. Bu sebeple, Helenler indo-Avrupalı sayılmış ve Avrupalıların ataları olarak kabul edilmiştir. Batılı tarihçilere göre Helenler, Anadolu'ya göç ederek uygarlıklarını Anadolu'ya taşımış ve burada İyon uygarlığının kurulmasını sağlamışlardır. Böyle bir anlatı medeniyetin temellerinin İndo-Avrupalı olan Helenliler tarafından Yunanistan'da atıldığını, oradan da Helenlilerin sayesinde Anadolu'ya yayıldığını varsaymaktadır. Ayrıca Anadolu'da ortaya çıkan İyon uygarlığı da aslen İndo-Avrupalı bir uygarlık olarak kabul edilmektedir; Dor saldırıları sonucunda Anadolu'ya kaçan Helenlerce kurulmuştur. Halikarnas Balıkçısı, bu yoruma karşı çıkar. Bu Batılı tarihçilerin gördükleri her uygarlığın Batılı olduğunu kanıtlama çabalarının bir ürünüdür (Halikarnas Balıkçısı, 1986, s. 70). Balıkçı'nın tezine göre İyon kültürü ile Helenizm birbirinden ayrıdır. Objektif bir değerlendirme aslında; "İyonyalıların doğudan öteki toplumlarla beraber geldiklerini, onlarla karışarak, özel bir Anadolu ve İyon uygarlığı yarattığını göstermektedir" (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 33-34). Batılılar tarafından iddia edilen aksine Anadolu'daki uygarlıklar Yunanlılarca oluşturulmamıştır, İyonlular Yunan kültür ve medeniyetin temel unsurlarını oluşturmuşlardır.

Anadolu çeşitli uygarlıkları barındıran bir kazan gibidir. Eski çağlardan bu yana Anadolu'da bir uygarlık bir diğerini takip etmiş ve bir uygarlıklar zinciri oluşmuştur. Batılılar ise İyonya'yı ve Bizans'ı çekip alarak bu uygarlıklar zincirini dağıtırlar (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 207). Batılılar'ın bu eğiliminin altında yatan neden ise uygarlığın kökenini kendilerine dayandırarak Doğuluları horlamaları ve bu sayede sömürgeciliklerini meşrulaştırma istekleridir (Halikarnas Balıkçısı, 1994, s. 81-82). Bu yüzden medeniyetin ortaya çıkışında Anadolu'nun oynadığı rol tümüyle göz ardı edilir. Bu noktada Balıkçı'nın amacı Anadolu'nun tarihinin yeniden yazılmasını sağlamak ve Anadolu'ya hak ettiği saygınlığı yeniden kazandırmak olarak belirir.

Bu amaçla Balıkçı M.Ö. VI. ve İV. yüzyıllarda iki kültürü mitoloji, linguistik, felsefe ve din gibi birçok açıdan inceler. İncelemelerinin sonucunda İyon ile Helen kültürlerinin iki ayrı kültür olduğuna ve İyon kültürünün her yönden Helen kültürüne üstün olduğuna kanaat getirir. M.Ö. VI. yüzyılın başında Anadolu'da Doğa bilimleri ve materyalist felsefe görülürken Hellenistan'da idealist felsefe gelişmiş ve uzunca bir süre burada aklın egemenliğini engellemiştir. İdealist felsefe ve materyalist felsefe arasındaki farklılık, İyon ve Helen kültürleri arasındaki farklılığın kaynağıdır. İdealist felsefe Hellenistan'da totaliter sistemlere zemin hazırlarken; İyonya'da materyalist felsefe daha eşitlikçi ve demokratik bir toplumsal yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Halikarnas Balıkçısı'na göre insanlar uygarlık yolunda üç aşamadan geçmişlerdir; Büyü Çağı, Din Çağı ve Fen (Akıl) Çağı. Bu aşamaların birinden bir diğerine geçiş her zaman pürüzsüz olmamıştır. Bu geçişte kimi zaman bir önceki aşamanın kalıntıları görülmektedir. Akıl çağına ilk geçen uygarlık Anadolu'da bulunan İyon uygarlığıdır. "Anadolu'nun Hellenistan ve o çağın dünyasıyla apayrılığı ve başkalığı işte bundandır" (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 76). Anadolu,

Balıkcı'ya göre bu ilerlemesini hiç kuşkusuz doğa bilimleri, materyalist felsefe ve bunlarla ilgilenen düşünürlerle borçludur. M.Ö. IX. ve VI. yüzyıllar arasında -Hellenistan'ın aksine- Anadolu'da birçok düşünür ve ozan yetişmiştir.⁴ Bu düşünürler evreni incelerken mistik açıklamalardan sıyrılıp, doğaya dair akli temel alan açıklamalar getirmeye çalışmış, böylece toplumun gelişmesini ve toplumsal refahın artmasını amaçlamışlardır. Bu yüzden Anadolu'da felsefe toplumsal hayattan kopmamıştır.

Aynı dönemde Hellenistan'da büyü ve din aşaması egemen olmuştur. Hellenistan'da ortaya çıkan filozoflar da bu durumun özelliklerini taşımaktadırlar. Anadolu'da görülen doğa bilimlerinin yerine burada egemen olan idealist felsefe olmuştur. İdealist felsefe bu dünyanın pratik, maddi olayları ile ilgilenmekten ayrı, aşkın gerçeklikle ilgilenmiş, bu yüzden felsefe ve filozoflar, toplumsal hayattan giderek uzaklaşmıştır. Hellenistan'daki düşünürlerle ise filozofos denilmiştir. Filozof ise aslında "hikmet sever" demek, yani toplumlardan uzak ve toplumlara bir lokma ekmek yararınca faydaları dokunmadan, bulutlar üzerinde oturup, aşağılık yeryüzüne boyuna moral ve metafizik inciler saçan adam demektir"(Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 74). Balıkcı böyle diyerek bütün Yunan filozoflarını -felsefe dünyasında merkezi bir yere sahip olan Sokrates ve Platon'u da- topluma yararı olmayan, boş inançlarla uğraşan kişiler olmakla suçlar. Bu suçlamanın tonu kimi yerlerde artarak, küçümsemeye, alaya alma noktasına ulaşır. Örneğin bu filozofların felsefesi tamamıyla ölümden sonra ruh ve ruhun sonsuzluğuyla ilgilenen boş ve boş olduğu kadar da saçma ve gülünç bir düşünme biçimi olarak sunulur.⁵ Sonuçta Hellenistan felsefesi yerinde saymaktan ve keskin zekaları köreltmekten başka bir işe yaramayan bir düşünce biçimi olarak tanımlanır. Yüksek bir ahlaka ulaşmak olan amacı gerçekte hiçbir işe yaramamıştır. Helenli filozoflar, "(e)rdemli filozoflardan ibaret bir dünyaya ulaşamadıklarından başka, kendi yaşadıkları dünyayı bile daha erdemsiz, daha aciz ve pislik içinde bırakarak göçüp git(mişlerdir)" (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 123). Onların ardından ise uzunca bir dönem Hellenistan büyü ve din aşamasının egemenliği altında kalmaya mahkum olmuştur.

Anadolu'da fen aşamasının doğuşuna rağmen Hellenistan'da büyü ve din aşamasının uzun yıllar boyunca varlığını sürdürmesi, iki uygarlığın birbirinden tamamen farklı olduğunun kanıtlanmaktadır. Aradaki fark ise o kadar belirgindir ki, basitçe geçiştirilmesi ve hasıraltı edilmesi mümkün değildir. "Aradaki fark bir derece farkı değil, ama bir kategori, bir çeşit farkıdır" (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 95). Balıkcı'ya göre bu iki uygarlığı birbirinden farklı kılan nedir? Anadolu niçin ayrıcalıklıdır? Öncelikle Anadolu, Hellenistan'dan farklı olarak değişik uygarlıkları yan yana bağrında taşımış ve onların bilgi birikimini kendinde toplamıştır. Anadolu'nun bu uygarlıkların ötesine geçmesini sağlayan ise boş metafizik inançların Anadolu'da gelişmemiş olmasıdır. Bu yüzden farklı uygarlıkların getirdikleri "büyüsel ve kaba saba mitolojiyle yüklü" ampirik bilgiler, Anadolu'dan yüklerinden arındırılmıştır (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 74). Tam da bu nedenle uygarlığın doğuşu Anadolu'da gerçekleşmiştir. Yani, uygarlığın doğuşunu sağlayan sadece bilgilerin Anadolu'da yığılıp kalması değildir. Esas neden Anadolu'nun elde ettiği bilgileri, metafizik ve dinsel inançlardan arındırması ve bunları işlemesidir. Durum böyle olunca baştaki sorumuz farklı bir formülasyonla tekrar karşımıza çıkmaktadır; Anadolu'da böylesi bir arındırmaya ve yeniden işlemeye olanak veren ne olmuştur? Halikarnas Balıkcısı'na göre bu

⁴ Balıkcı Hellenistan'da ve Anadolu'daki düşünürlerin ve ozanların karşılaştırılmalı listesini hazırlamıştır. Bu listeye göre Anadolu'da sekiz büyük ozan ve sekiz büyük filozof ve tarihçi varken, Hellenistan'da yalnız Solon ve Hesiodos vardır. Bkz (Halikarnas Balıkcısı, 1994, s. 334-335).

⁵ Halikarnas Balıkcısı'ndan yapılacak olan birkaç alıntı bu durumu gözler önüne serer;

"Ruh sözünün anlamı, Grekçe "pnevlama", yani soluktur. Latince "spiritus"da öyle, uçucu hava demektir. Bu nedenden ötürüdür ki Platoncular, ruh yanlış delikten çıkmasın diye kuru fasulye yemezlerdi. (...) Oysa Anadolu düşünürler ruhun nereden çıkacağıyla uğraşmıyorlardı. (...) Güneş saatleri icat ediyorlardı ki, elalem saatin kaç olduğunu bulabilsin" (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 84). Gene Balıkcı'ya göre "(Y)umurta mı önce, tavuk mu önce?" sorusu, Helenli filozofların yönelttiği sorular kadar akli keskinleştirici olabilir (2002a, s. 121).

sorunun cevabı oldukça nettir; Anadolu'nun neşeli ortamı ve toprağın bereketi. Kıtık ile savaşan ve mutluluğu öbür dünyada arayan Yunanlılar'ın aksine Anadolu'lar mutluluk için böyle bir arayışa ihtiyaç duymamışlardır (Halikarnas Balıkçısı, 2002b, s. 43). Bu nedenle "O çağ Anadolusunun mutlu ve özgür ortamı", düşünce özgürlüğünün ve dinsel açıklamalardan bağımsız bilimsel düşüncenin gelişmesine olanak vermiştir (Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 51). Aynı dönemde Atina'da ise dini inançlar veya batıl düşüncelerle çatışan fikir açıklamaları idam ile cezalandırılmaktaydı (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 137).

Söz hürriyetinin yanı sıra eşitlik de Anadolu'da kök salmıştı. Anadolu'da Hellenistan'dan aksine, bir şehrin yerlisi ile o şehre sonradan gelen bir yabancı arasında haklar bakımından bir farklılık yoktu. Hellenistan'da ki "meteikos" kurumuna benzer bir kurum Anadolu'da hiçbir zaman ortaya çıkmamıştı. Ayrıca Anadolu'da kadın ile erkek arasında eşitlik vardı. Egeli kadınlar, erkeklerle eşit eğitim ve terbiye alıyor ve rahatça kamusal hayata katılabiliyorken, Hellenistan'da kadının durumu ise içler acıydı; kadın kamusal hayatın tamamen dışına itilmiş ve eğitim hakkından mahrum bırakılmıştı (Halikarnas Balıkçısı, 2002c, s. 142–145). Toplumsal eşitsizliğin en büyük göstergesi olan kölelik kurumu ise Anadolu'da oldukça sınıryken, Atina'da kölelik doğal kabul ediliyor ve köleler her türlü işlerde kullanılıyordu. Helenlerin köleliği bu kadar normal görmelerinin nedeni "Atinalılarca, Atinalı olmayan bir insan(ın), aşağı çeşitten bir yaratık sayıl(masıydı)" (Halikarnas Balıkçısı, 1994, s. 53). Balıkçı'ya göre bu durum, Atinalıların eşitlik duygusundan ve insancılıktan uzak olduğunun bir kanıtıdır.

Sonuçta Anadolu sadece akılcı düşüncenin ve bilimin ana vatanı değildir, bunların yanı sıra özgürlük, eşitlik ve insancılık gibi Batı kültürünün kurucu değerlerinin yükseldiği ilk toprak parçasıdır. Yani Yunan mucizesinde iddia edilenin aksine Batı kültürünün gerçek sahibi Hellenistan değil İyonya'dır. Anadolu'da ortaya çıkan bu kültür, daha sonra Hellenistan'a geçmiştir. "(O)rijinal olarak, Hellenistan hiçbir şeyin kaynağı olamamış, nesi varsa hep Anadolu'dan gelmiştir" (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 103). Bu değerlere sahip çıkamayan için Hellenistan dinsel ve mistik inanışların etkisi altına girmiş ve karanlığa gömülürken ne yazık ki beraberinde Anadolu'yu da sürüklemiştir. Dar dogmatizm ve emperyalizm Anadolu uygarlığının yayılmasını yavaşlatmıştır (Halikarnas Balıkçısı, 1998, s. 56).

Balıkçı'nın üstünde durduğu Helen-İyon ayrımı, Yunan mucizesi fikrinin yerine İyon mucizesi fikrini savunmayı amaçlar. Batı kültürünün önemli değerlerinin anayurdu Anadolu'dur. Böylelikle uygarlığın beşiği olarak tanımlanır. Balıkçı'nın bu argümanı, "uygarlığın evrenselliği" fikri ile çelişir ve Batı Doğu ayrımını farklı bir şekilde tekrar kurar. Artık uygarlığı ve ilerlemeyi temsil eden Batı veya Hellenistan değil, Anadolu'dur. Tıpkı oryantalizmin Doğu'yu atıllık, durağanlık ve akıldışılık ile tanımladığı gibi, Balıkçı da Helen uygarlığını benzeri kavramlarla tanımlar. Bu aslında Balıkçı'nın Doğu Batı sarmalından çıkamadığının da bir göstergesidir, çünkü Helen-İyon ayrımını bu sarmalın simetriği olarak kurar. (Karacasu, 2007, s. 474). Balıkçı evrensellik anlayışını savunsa da Anadolu'ya özsel değerler atfetmekten ve Anadolu'nun karşısına da Hellenistan'ı yerleştirmekten kendini alıkoyamaz. Hellenistan, İyonya'nın ya da Anadolu'nun üstünlüğünün göstergesi olan öteki olur. Balıkçı'nın Hellenistan'ı anlatırken kullandığı örneklerin hepsinde vurgulanan Anadolu'nun üstünlüğüdür. Bu üstünlük kimi zaman hor görme ve küçük düşürme ile el ele gider. Balıkçı'nın insancıl ve evrensel üslubunun yerini daha ezici ve düşmanca bir söyleme bıraktığını sezeriz. Aslında Balıkçı'yı böyle bir tutum benimsemeye götüren neden Batı kültürünün sahiplenilme çabasıdır. Klasik kültürün kurucu değerlerinin Anadolu'da bulunması, Batı'nın ayrıcalığını kaldırır ve hatta Anadolu'nun üstünlüğünü gösterir, fakat bu kültürün tam olarak bize ait olduğunu, bu kültürün benimsenmesinin bir öz yitimine yol açmayacağını göstermez. Bunun için bir adım daha atılmalı ve "(b)u değerlerin kaynağının Anadolu olması ile bizim, yani Türk Halkı'nın bu değerlerin otomatik bir biçimde asıl sahibi haline gelmesi arasındaki mesafenin "teorik" düzeyde de kapatılması gerekir" (Akyıldız, 2007, s. 478–479). Bu da Türk kimliğinin inşasını gerektirir.

Türk Kimliğinin Kuruluşu

Anadolu'nun, klasik kültürün kurucu değerlerinin anavatanının, Türk kabul edilmesi, milli tarihin yeniden kurgulanmasını ve buna uygun bir milli kimlik tanımının kabul edilmesini gerektirir ve Balıkcı da bu yöntemi benimsemiştir. Bu anlatı “(b)ütün tarihiyle Anadolu olma(yı)” öngörür (Belge, 1998, s. 282). Türklük de Anadolu olma ile eş anlamlı hâle gelir. Türkler Anadolu'da kendisinden önce bulunan toplulukların varisi, çocukları olarak tanımlanır. Bunu sağlayan ise Anadolu'nun birbiri ardına gelen uygarlıkların bir sentezi, bir uygarlıklar zinciri olarak görülmesidir. “Uzayıp gelen bu zincirin baklarından her biri, önceki bakların ya da kuşakların kanından gelmiş ve daha önceki uygarlığın -iyi kötü- bir sonucu, semeresi(dir)” (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 203–204). Türkler Anadolu'ya sonradan gelse de Anadolu'da yaşayan diğer halklarla karışmış ve Balıkcı'nın tabiriyle günümüzün “Türkiyeli Türkü”nü yaratmışlardır. “Türkler ve onlarla birlikte Selçuklar ve Oğuzlar ve onlardan önce Anadolu'nun taş döneminden gelen Anadolu kuşakların kanları karışınca, Anadolu'nun Türkiyeli Türkü denilen adam peydahlamış ve böylece Türkiye denilen etnik bir birliği, bir gerçeği ve bir kültürü yaratmıştır” (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 198). Bu yüzden günümüzde Türkler sadece Orta Asya'dan gelenlerden oluşan kana dayalı bir bütünlük değildir, Anadolu'da yaşamış farklı toplulukların ortak çocuklarıdır. Balıkcı (1995) bu durumu şöyle ifade eder:

Anadolu'yu önce adetleri ve dinsel olduğunca ulusal hoşgörülerini ve sonra askeri güçleriyle elde eden Türkler olsa olsa iki, üç milyon insandan oluşuyordu. O zaman Anadolu'nun toplam sayısı yirmi üç milyondur. Ataları da ta Hitit ve Hititlerden önceki uluslara, Babillilere, Asurlulara, Frigyalılara, İonia ve Dorlarla, Lidyalılara ve hatta Amazonlara, Simmeryenlere ve Gotlara dayanan Anadolu halkına Türkler karıştı (s. 147).

Böylece Anadolu'da yaşamış olan bütün uygarlıklar, ilk bakışta bir ayırım gözetilmeden benimsenmiş olur. Türkler Anadolu'da var olan topluluklara ve kültürlerine yabancı değildir, tam aksine onların günümüzdeki asıl varisleridir (Halikarnas Balıkcısı, 1986, s. 71).

Farklı kültürlerin varlığına ve onlardan gelen mirasa yapılan bu vurgu ilk başta bir “kültürler mozaığı” fikrini çağırırsa da, “bu hamurun mayasını bir biçimde Türklük oluşturmaktadır” (Karacasu, 2009, s. 337). Türkler Anadolu'nun doğal dokusunun bir parçasıdır, Anadolu'nun yapısına sonradan eklenmiş bir topluluk değildir. Türkler Anadolu'ya geldikten sonra burada yaşayan halkla karışmış ve böylece günümüz Anadolusunun birliğini oluşturmuşlardır. Artık ne Anadolu Türklersiz düşünülebilir ne de günümüzün Türkleri Anadolu'nun uygarlıklar zincirinin dışında tasarlanabilir. Balıkcı Türkleri Anadolu'dan koparan veya Anadolu'nun etnik birliğine sonradan dahil bir ırk olarak kabul eden görüşlere karşıdır. Balıkcı böyle bir eğilime sahip iki ayrı grup tespit eder: Batılılar ve Anadolu atalarını reddeden Türkler. Batılılar, Anadolu'yu Helen kabul ederek Türkleri Anadolu'ya sonradan eklenmiş bir unsur olarak görürler (Halikarnas Balıkcısı, 2002a, s. 217). Bunun altında yatan temel neden Anadolu'da ortaya çıkan Batı kültürünü sahiplenme istekleridir. İkinci grup ise kendi içerisinde birkaç alt gruba bölünebilir. Balıkcı (2002a) onları şöyle diyerek eleştirir:

Anadolu atalarından tevarüs ettikleri kanlarını ve yurtlarını yabancı sayanlar, birkaç türdür. Bir türüsü geçmiş ve unutulmuş, Uzak Asya'daki Turan'ı yurt bilirlir. Bir de makeddesatçılar vardır, bunlara ne kadar Türk dense de, kafa yurtları Arabistan'dır. “Geriye dönücüler” ayrı takımdır. Bunların yurdu, yani Türkiyesi sultanlarla başlar ve sultanlarla biter. Atomik devreye yetişen Türk etnik birliğini inkar ederek, ulusal kültür diye Turan, Arabistan ve Osmanlı kültürlerini anlarlar. Oysa ne Turan, ne Arabistan, ne de Osmanlı kalmıştır ortada.

Gelelim Turancılara! Bunlar Anadolu'nun binlerce yıllık kültür görenek verilerini ve günümüz Anadolusunun etnik birliğini -göz göre göre- bir yana teperek, Turan ve muran

efsanelerini ulusal kültür diye benimseyekorlar. İşte bu şimdiye dek hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir ulusça usda da düşde de görülmemiş bir garabettir (s. 218).

Herkesin sahiplenmek için bu kadar uğraştığı Anadolu'luk, ortada olmayan bir hayal ve kana dayalı bir öz arayışı için terk edilmektedir.

Balıkçı ırk veya kan birliğine dayalı öz arayışını reddetse de öne sürdüğü kimlik tasarımı da bir öz anlayışına sahiptir. Bu öz, Anadolu'ya içkin bir öz olarak belirir (Belge, 1998, s. 283); o Anadolu'ya ait olan kültürdür. Bu kültür Anadolu'nun bütünlüğünü sağlar, Anadolu'da var olmuş geçmiş ve gelecek nesiller arasında onları birleştiren bir köprü vasıtası görür. Kültürün herhangi bir kan bağıyla alakası yoktur (Halikarnas Balıkçısı, 1995, s. 147). Kültürün aktarılmasını sağlayan kan bağı değil, Anadolu toprağının kendisidir. Etienne Copeaux'un belirttiği gibi bu düşünce "yerin erdemi" anlayışına dayanır; "bu anlayışa göre insan üstünde yaşadığı toprakla özdeşleşir, toprak ona her zaman kendi iyiliklerini yaymayı sürdürür" (2000, s. 354). Bu durum, Balıkçı'nın (1994) yazılarında da açıkça ifadesini bulur:

Gediz'in, Küçük ve Büyük Menderes'lerin suları, (...) gelmiş geçmiş Anadolu insanlarının görmüş oldukları düşlerini ve efsanelerini de taşıyorlar... Ama asıl bunlardan çok daha önemlisi, Galileo ile başlayıp Atomistlere varan 20 yüzyıl uygarlığının kökenini, yani Anadolu'nun İsa'dan önce yaşamış (...) filozoflarının düşüncelerini de taşımıştır bu akarların suları (s. 38-39).

Anadolu'da bugün hâlâ anlatılan birçok hikâye, söylence aslında Anadolu'nun antik çağlarda yaşamış eski sakinlerine aittir. Geleneklerin devamlılığı Balıkçı tarafından Anadolu'nun sürekli ve kopuşsuz bir kültürel bütünlük kaynağı olduğunun kanıtı olarak sunulur.

Balıkçı tarafından vurgulanan sürekli ve kopuşsuz kültür kavramı eleştirilere açıktır. Öncelikle geleneklerin devamlılığı, anlamının hiç değişmeden korunduğunun göstergesi olmayabilir. Belge'nin de belirttiği gibi "büyük dönemeçler, bazı gelenekleri devam ettirse de, anlamları üzerinden süngerle geçer" (Belge, 2006, s. 34). Ayrıca böyle bir anlayış -daha önce de değinildiği gibi- Anadolu'da değişmeyen bir öz kabulünden yola çıkar. Eğer öyleyse bu özün hiç değişmeden nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar gelmiş olması gerekirdi. Fakat Balıkçı'nın tasvirindeki Anadolu ile günümüz Anadolu'su arasında ve günümüzde var olan milli kültür ile Balıkçı'nın tarif ettiği evrensel Anadolu kültürü arasında Balıkçı'nın da reddedemediği bir açıklık bulunmaktadır. Her nasılsa bu öz, günümüze gerektiği gibi ulaşamamıştır.

Balıkçı bu durumun iki temel sebebi olduğunu düşünür; Batıların sömürgeciliği ve yobaz ile softaların halkı karanlığa gömmesi. Batı'nın emperyalizminin Anadolu üzerindeki etkisi daha önce değinilmiş ve Anadolu'da ortaya çıkan fen aşamasının nasıl Hellenistan'daki büyüsel ve dinsel çağa yenik düştüğü açıklanmıştı. Balıkçı'ya göre Anadolu'nun softaların ve yobazların etkisi altısına girmesi ise daha yakın tarihli bir olaydır ve kökenleri Osmanlıda bulunabilir. Osmanlı döneminde sultanların bilimsel gelişmelerle ilgilenmemesi ve karşı çıkmaları, softa ve yobazların gençlik üzerinde etkili olmasına, "kendi ölü kafasındakini gençliğe din diye aşıl(yabilmesine)" yol açmıştır (Halikarnas Balıkçısı, 2002a, s. 222). Yobazlar ve softalar, Batı emperyalizmi ile birlikte Anadolu halkını kendi özünden uzaklaştırmış ve Anadolu kültürünün sürekliliğinde bir kırılmaya neden olmuştur. Bu nedenle Türk kimliğinin kökenleri incelerken Balıkçı yakın geçmişe, Osmanlı dönemine değil, Antik Anadolu tarihine döner. Osmanlı dönemi ya bu tartışmanın dışında bırakılır ya da kendi özümüzden uzaklaştığımız karanlık ve baskıcı bir dönem olarak tasvir edilir. Bu aslında modernleşme ideali ile çatıştığı düşünülen yakın geçmişin ve geleneklerin reddedilmesidir. Yani Plamenatz'ın (1976) bahsetmiş olduğu ikinci tür reddetme, yani ilerleme için sorun teşkil eden ama milli kimlik için kurucu olduğu düşünülen kimi geleneksel öğelerin reddi, burada denkleme dahil olur; Batılılaşmaya engel olarak görülen Osmanlı'nın kültürel mirası terkedilir.

Balıkçı'nın tarih anlayışı ve Türk millî kimliğini kurgulayışında izlediği yöntem geriye dönük ve seçici bir okumaya sahiptir. Anadolu'nun tarihi geriye dönük bir şekilde incelenir ve "edinilmek istenen kimliğe uygun" bir takım değerler seçilerek, ön plana çıkarılır (Belge, 1998, s. 284).⁶ Sonra bu değerler doğrudan doğruya toprağın kendisine atfedilir ve topraktan bu değerleri gelecek nesillere taşıyarak kültürün devamlılığını sağlanması beklenir. Bu yöntem bir yandan kana dayanan ırkçı milliyetçiliğin reddini sağlar, artık Türklük için kan şartı aranmamaktadır. Bu açıdan Balıkçı'nın yöntemi ilk başta daha hümanist ve kozmopolit durur. Ne de olsa belli bir soya atfedilen özsel değerler ve ırka dayalı bir üstünlük söylemi yoktur. Bunun yerine belli bir toprağa ve toprağın taşıdığı söylenen kültüre bir takım özsel değerler atfedilir. Toprak üstünde yaşayanların otomatik olarak bu değerlere sahip olduğu kabul edilir. "Kültürel milliyetçilik" olarak da tanımlanan Halikarnas Balıkçısı'nın milliyetçiliği de sanıldığı kadar aksine o kadar hoşgörülü, evrensel ve insancıl değildir. Anadolu ve Anadolu kültürü bir kez Türk kimliğini oluşturan öz olarak kabul edildikten sonra, bunun dışında kalan topraklar, uygarlıklar ve hatta yakın geçmiş küçümsenmeye, hor görülmeye başlanır, tıpkı Hellenistan ve Osmanlı örneğinde olduğu gibi. Bu durum Akyıldız tarafından "her şeyin kaynağını Anadolu'da bulan ve Anadolu'nun her şeyiyle gerçek kalıtıcısı hâline gelmiş Türk halkının ve Anadolu şovenizminin icat edilmesi" olarak tanımlanır (2007, s. 479). Sonuçta Balıkçı'nın yazılarının çoğunda evrensellik ve Anadolu şovenizmi arasındaki çelişki kendini hissettirir.

Sonuç

Balıkçı'nın eserlerinde görülen bu çelişkili yapı ne Balıkçı'ya ne de sadece Türk modernleşmesine has bir olgu değildir. Evrensellik ve Anadolu milliyetçiliği arasındaki bu çelişki aslında Batılılaşmanın çelişkisidir. Balıkçı yazının başında da belirtildiği gibi Batı kültürünün evrenselliğini ve bu kültürle bütünleşmenin zorunluluğunu kabul eder. Plamenatz'ın (1976) da belirttiği gibi Avrupa dışı toplumlarda böyle bir bütünleşme gerekliliğinin kabulü ister istemez aynı anda hem kendi kültürünü aşağı görme eğilimine ve hem de kimliğini yitirme korkusuna yol açar. Her ikisi ile de baş etmek oldukça zordur. Balıkçı'nın çelişkisini yaratan da bu zorluktur. Balıkçı bu çelişkiyi aşmak için üç ana fikir etrafında örülen bir yol izler. Öncelikle Avrupalıların iddia ettiğinin aksine bu değerlerin tek bir medeniyete atfedilemeyeceğini, bütün insanlığa ait evrensel değerler olduğunu söyler. Hemen ardından bu evrensel değerlerin Anadolu'da ortaya çıktığını göstermek için çabalar. Böylece evrensellik adına reddettiği İyon mucizesinin karşısına, kendisiyle çelişmek pahasına, Anadolu mucizesini yerleştirir. Sadece bununla da yetinmez ve günümüzde Anadolu medeniyetinin asıl taşıyıcısının Türkler olduğunu söyler. Böylece Batılılaşmanın yaratmış olduğu yetersizlik hissinden ve taklitçilik suçlamasından kaçınmaya çalışır. Ona göre Batı kültürü ile olan birliğimiz ve o kültürün gerçek varisleri olduğumuz hatırlandıktan sonra, Batılılaşmanın getirdiği güçlükler kendiliğinden aşılabacaktır. Balıkçı (2005) bu durumu şöyle açıklar:

Biz bir yandan batı kültürünü benimsemeye kalkışırız. Batı ise klasik kültürünü benimser ve kendisini o asıldan bilir. Ama biz vaktiyle Anadolu'da yaşamış olan atalarımızın yarattığı o kültürü yadırgar ve yabansarız. Dudaktan olarak batılılaşmaktan söz ederiz. Ne var ki, Anadolu'daki eski kültürün sözü geçtikçe, "Adam sende! Yunan kültürü!" diye omuz silker ve konuyu baştan savarız. Bunun nedeni, batının, kendisini sütbesüt klasik aslından, bizi ise barbar aslından Asyatik sayması, bizim de batının bu kanısına içten içe katılmamızdır. Evet, bu noktayı ağzımızla ikrar etmiyoruz, ama kalbimizle tasdik ediyoruz. Zaten böyle olmasa, Batıyı taklit etmemize gerek kalmazdı (s. 14-15).

Balıkçı tam da bu yüzden Anadolu ve Anadolu kültürünün üstünlüğüne ve bu kültürün asıl sahiplerinin "biz" olduğumuza kendisiyle çelişkiye düşme pahasına-bu kadar çok vurgu yapar.

⁶ Balıkçı'nın geriye dönük bir okuma yaptığını söyleyen Baker ise bu okumanın sonunda mitolojinin keşfedildiğini söyler (2018, s. 209). Aynı şekil de Şenol da benzer bir yorumda bulunmaktadır (2009).

Evrenseliği kabul edilen değerlerin bize ait olduğunun gösterilmesiyle Batılılaşma ideali bir tür öze dönüş projesi ortaya çıkar.

Balıkçı Batılılaşma zorunluluğu ile beraber yeni bir “biz” tanımının inşasına yönelmiştir. Artık “biz” Osmanlıya veya Orta Asya'ya referansla tanımlanmaz, bunun yerini Anadolu'ya almıştır. “Biz” aslında Anadolu'da bizden önce yaşamış bütün toplumların çocukları ve onların yarattığı evrensel kültürün gerçek sahipleriyiz. Bu yeni “biz” tanımı hem Batı'ya hem de Batı ile bütünleşmede engel olarak görülen yakın geçmişe karşı oluşturulmuştur. Batıya karşı oluşturulmuştur çünkü klasik kültürün kökleri Batı'da değil, Akdeniz'de bulunmuştur. Akdeniz'de de bu kültürün filizlendiği ilk yer Anadolu'dur. Bu yüzden biz, evrensel kültüre uyum sağlamada, bugün öykündüğümüz modelden daha üstün ya da en azından onlar kadar yetkinizdir. Bir de gerçek köklerimiz farkına varabilirsek, o zaman her şey yoluna girecek, taklitçiliğe de gerek kalmayacak, kendiliğinden ait olduğumuz kültüre -Batı kültürü veya Balıkçı'nın deyişiyle Akdeniz kültürüne- eklemeneceğiz. Tarihin bu şekilde kurgulanmasının Batılılaşma açısından iki olumlu sonucu vardır; ilki ilerlemeye engel kabul edilen gelenek terk edilir ve Batılılaşmanın daha rahat yaşanması sağlanır. İkinci olarak ise terk edilen yakın geçmişin yerine daha eski ve şanlı geçmişe, Antik Anadolu'ya dayandırılarak kurulan tarih, “Batı taklitçiliği” sorunundan kaçmak için bir yol sunar. “Modern olmasına rağmen Batılı olmayan bir milli kültür” ve milli kimlik oluşturulur (Chatterjee, 2002, s. 23). Böylelikle Halikarnas Balıkçısı Batılılaşmayı bir öze dönüş projesi olarak kodlamayı başarır ve kendi kalarak modernleşmeyi sağlar. Fakat bu başka bir çelişkiye kapı aralar, evrensel tarih anlatısı ve burada egemen olan hümanist dil, milli tarih anlatısı ve oradaki milliyetçi retorik birbiri ile çatışır. Batı hem örnek alınan ve onun bir parçası olmak istenilen model hem de üstünlüğü -Anadolu tarihi yoluyla- alt edilmeye çalışılan emperyalist ve çıkarıcı düşmandır. Bu yüzden ne kadar eklemenecek istenilirse istensin, aynı zamanda “öteki” olarak kalmak durumundadır. Bu yüzden Balıkçı'nın evrensel söylemi, ötekinin atılışı ve bizim üstünlüğümüze yapılan vurgularla sık sık kesintiye uğrar.

Halikarnas Balıkçısı, sahip olduğu akıcı dil ve sürükleyici anlatımıyla Türk edebiyatının önemli ve tanınan figürlerinden biri olarak addedilir. Buna rağmen Bütüncül Batılılaşma anlayışını temellendirmek ve Batılılaşmanın çelişkilerinden arındırmak için geliştirmiş olduğu Türk millî kimliğini İyon medeniyetine dayandıran milli tarih anlatısı Türk siyasal hayatında günümüzde gerçek anlamda bir etki bırakmamıştır, kültürel hayatta bıraktığı etki ise çok sınırlıdır. Balıkçı'nın ve diğer Mavi Anadolu'cuların savunduğu millî kimliği Anadolu'ya etrafında tanımlama projesi, etnik ve dini referanslarla örülü rakip anlatıların karşısında başarısız olmuştur.⁷ Bu yenilgi gene de Halikarnas Balıkçısı'nın tarih anlatısının ve ona dayanarak inşa edilen millî kimlik kurgusunun incelenmesini anlamsız kılmaz. Her şeye rağmen Balıkçı'nın cevap aradığı sorular Türkiye'de ve diğer Batı-dışı toplumlarda görülen farklı kimlik arayışlarının esas problematiğine işaret etmektedir. Bu problematikte kendi nevi şahsına münhasır bir ulus kimliğinin batılılaşma projesi ile nasıl ilişkilendirileceği ile ilgilidir.

Kaynakça

Akyıldız, K. (2007). Mavi Anadolu'culuk. İçinde M. Gültekinil & T. Bora (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt 1, ss. 465–481). İletişim Yayınları.

Akyıldız, K., & Karacasu, B. (1999). Mavi Anadolu: Edebi Kanon Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi. *Toplum ve Bilim*, 81, 26–43.

Baker, U. (2018). *Yüzyılbilim Fragmanlar* (T. Bora, Ed.). İletişim Yayınları.

Belge, M. (1998). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İletişim Yayınları.

Belge, M. (2006). Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı. *Birikim*, 210, 32–45.

⁷ Benzer bir görüş için bkz. (Karacasu, 2009).

- Bora, T. (2003). *Türk Sağıının Üç Hali Milliyetçilik Mubafazakarlık İslamcılık*. Birikim Yayınları.
- Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*. İletişim Yayınları.
- Chatterjee, P. (2002). *Ulus ve Parçaları: Kolonyal ve Post-Kolonyal Tarihler* (I. Çekem, Trans.). İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2002). Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon. İçinde M. Gültekingil & T. Bora (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt 1, ss. 68–81). İletişim Yayınları.
- Copeaux, E. (2000). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (O. Karatay, Ed.). Akçağ Yayınları.
- Halikarnas Balıkcısı. (1986). *Sonsuzluk Sessiz Büyür* (Ş. Gökova, Ed.; 2. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (1994). *Hey Koca Yurt* (Ş. Gökova, Ed.; 5. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (1995). *Arşipel* (Ş. Gökova, Ed.; 2. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (1998). *Altıncı Kıta Akdeniz* (Ş. Gökova, Ed.; 4. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (2002a). *Anadolu'nun Sesi* (Ş. Gökova, Ed.; 6. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (2002b). *Düşün Yazıları* (A. Erhat, Ed.; 5. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (2002c). *Merhaba Anadolu* (Ş. Gökova, Ed.; 7. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Halikarnas Balıkcısı. (2005). *Anadolu Tanrıları* (Ş. Gökova, Ed.; 9. baskı). Bilgi Yayınevi.
- Karacasu, B. (2007). Cevat Şakir Kabaağaçlı. İçinde M. Gültekingil & T. Bora (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt 1, ss. 472–477). İletişim Yayınları.
- Karacasu, B. (2009). Mavi Kemalizm, Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (Cilt 2, ss. 334–343). İletişim Yayınları.
- Öztürk, F. (2021). Halikarnas Balıkcısı'nda Akdenizlilik Kimliği. *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 42–56. <https://doi.org/10.54281/kundergisi.5>
- Plamenatz, J. (1976). Two types of Nationalism. In E. Kamenka (Ed.), *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea* (ss. 23–36). Edward Arnold.
- Şenol, M. (2009). Medeniyet Tartışmalarında Mavi Anadoluculuk Akımının Yeri. *Mubafazakâr Düşünce Dergisi*, 6(21–22), 105–124.
- Tekeli, İ. (2002). Türkiye'de Siyasal Düşünce'nin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı. İçinde M. Gültekingil & T. Bora (Eds.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt 1, ss. 19–42). İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. Yedigün Matbaası.
- Yalçınkaya, A. (2004). *Eğer'den Meğer'e: Ütopya Karşısında Türk Romani*. Phoenix.
- Yazıcı, N. (2011). Halikarnas Balıkcısı'nın Yazınsal Eserlerinde Türk Kimliğine İlişkin Söylemler. *Türkbilg*, 22, 163–170.